

SUMARI

Introducció	7
CAPÍTOL PRIMER: Els dos llibres <i>Ad Inquisitiones Ianuarii</i>	19
CAPÍTOL SEGON: El concepte <i>sacramentum</i>	51
CAPÍTOL TERCER: El concepte <i>sacramentum</i> com a signe sagrat.	83
CAPÍTOL QUART: La pasqua com a <i>sacramentum</i>	119
CAPÍTOL CINQUÈ: Les <i>similitudines</i> pasquals.....	155
CAPÍTOL SISÈ: <i>Similitudines</i> en la litúrgia eclesial.....	187
Conclusions	209
Annexos	
Abreviatures i sigles de publicacions	288
Abreviatures de les obres d'Agustí.....	290
Bibliografia.....	292

INTRODUCCIÓ

I. UNA GÈNESI

El mes de juny de 1990 vaig acabar els cursos de la Diplomatura en Teologia i Ciències Patrístiques a l'Institut Patrístic *Augustinianum* de Roma. Aquells estudis habilitaven per a la redacció de la tesi doctoral. L'abril de 1987 havia obtingut la Llicenciatura en Teologia, en l'especialitat de Teologia Sistemàtica, per la Facultat de Teologia de Catalunya, amb una tesina que portava per títol: «Sant Pacià de Barcelona, la relació entre la Penitència i el Baptisme».¹

Vaig inscriure a l'*Augustinianum* el projecte de treball per a la tesi amb el títol: «La sacramentalitat de la Pasqua en les cartes 54 i 55 de sant Agustí». El P. Basil Studer, OSB, en va acceptar la direcció. El P. Nello Cipriani, OSA, en va ser el primer relator. Ambdós van aprovar en el seu moment el projecte del treball. Dissortadament el P. Basil Studer va morir el 25 d'abril del 2008 al seu monestir d'Engelberg.

Vaig poder treballar en aquell projecte molt intensament els primers anys (1990-1994) deixant redactada gran part del que havia de ser el text definitiu. Circumstàncies pastorals van fer que pràcticament abandonés el treball quan estava ja molt i molt avançat. Sortosament el fet d'estar donant classes en l'àmbit de la patrologia, sobretot a la Facultat de Teologia de Catalunya, a l'Institut Superior de Litúrgia de Barcelona —aquí sempre en seminaris—, així com als Instituts Superiors de Ciències Religioses de Barcelona (ISCREB) i de Vic (ISCRVic) entre altres, m'han possibilitat de mantenir-me al corrent pel que fa a la bibliografia i als avenços en els estudis patrístics.

1. Un resum del més essencial de la tesina està publicat en: J. TORRA, «La relació entre la Penitència i el Baptisme a Sant Pacià de Barcelona», *TeolAct* 12 (1995) 39-44. Posteriorment va ser revisada i actualitzada a: ÍD., *Baptême et Pénitence*, en: D. BERTRAND, J. BUSQUETS, M. MAYER (dirs.), *Pacien de Barcelone et l'Hispanie au IVe siècle (Actes des colloques de Barcelone et de Lyon, mars et octobre 1996)*, Paris - Barcelona: Les Éditions du Cerf - Facultat de Teologia de Catalunya, 2004, 233-242.

Per què vaig escollir inicialment aquest tema? He confessat altres vegades públicament la influència que per a mi va tenir la lectura d'una obra ben clàssica sobre sant Agustí, la de F. van der Meer;² allà vaig descobrir aquestes cartes. Em portaven a la centralitat de la Pasqua a l'hora de reflexionar sobre la sacramentalitat cristiana. El tema al meu entendre era crucial. Unes converses molt interessants amb el Dr. Miquel S. Gros i Pujol, que mai no agrairé prou, em conduïren a estudiar les cartes a fons amb el bagatge aconseguit a l'*Augustinianum*.

Noves circumstàncies han fet que d'un temps ençà hagi pogut il·lusionadament reprendre el treball allà on el vaig deixar. L'ajut i l'empenta concreta d'algunes persones ha estat determinant per a fer-ho. No cal pas citar-les, però saben que els ho agraeixo del fons del cor.

El Departament de Teologia Sistemàtica de la Facultat de Teologia de Catalunya de l'Ateneu Universitari Sant Pacià m'ha acceptat aquest projecte traspassat des de l'*Augustinianum*, on havia sobrepassat ja tots els terminis, i el Dr. Joan Planellas i Barnosell, degà de la Facultat, n'ha acceptat la direcció. Tampoc no ho agrairé mai prou.

2. *STATUS QUAESTIONIS*

Vaig iniciar, doncs, el treball mirant en primer lloc si allò que em disposava a fer estava ja fet en tot o en part, o si el tema central, tant des de la perspectiva de la Pasqua com de la categoria de sagrament que s'insinuava, ja estava suficientment estudiat.

De tota la bibliografia que m'ha estat possible de consultar fins al moment present que tracta directament les cartes 54 i 55 de sant Agustí en puc treure algunes conclusions que enuncio tot seguit inicialment de manera senzillament indicativa. Al mateix temps cerco de mostrar els aspectes d'aquestes cartes que, al meu entendre, reclamen un estudi aprofundit, tant en si mateixes, és a dir, quant al seu contingut intern, com a partir de les conclusions a les quals s'arribi amb una confrontació amb la resta de l'obra d'Agustí o almenys d'aquelles obres amb les quals el tema pot ser més afí.

2. F. VAN DER MEER, *San Agustín, pastor de almas*, Barcelona: Ed. Herder 1965. Ho citava, per exemple, en J. TORRA, «Criteris en la vida pastoral d'Agustí a Hipona la Reial. Petit comentari de la Vida de Sant Agustí escrita per Possidi. Lliçó inaugural del curs acadèmic 2004-2005 al CEP, Centre d'Estudis Pastorals de les diòcesis catalanes», *QPast* 195 (2004) 15-47. [També publicat en la col·lecció Textos 17, de l'Institut Superior de Ciències Religioses de Vic, Vic 2005].

En primer lloc, he de constatar que no he trobat cap obra que pretengui analitzar en profunditat, monogràficament, el contingut de les cartes en qüestió. Més aviat he tret la impressió que aquestes cartes, per la seva peculiaritat —que caldrà destacar—, han estat senzillament utilitzades des de diversos àmbits d'estudi, litúrgic, terminològic, dogmàtic, pastoral, etc. És a dir, les aproximacions a què he tingut accés s'han fet mogudes per altres interessos de gran valor, evidentment, però que potser han parcialitzat les cartes que ens ocupen, al mateix temps que —en positiu— han aportat més dades sobre la comprensió dels temes que s'hi tracten.

Potser ara convindria fer el moviment en sentit contrari per intentar aconseguir la síntesi dels textos des d'ells mateixos amb l'aportació, si és el cas, dels estudis parcials que s'han realitzat.

Així, per exemple, les grans introduccions a sant Agustí³ ressalten la importància de les cartes com una mostra de l'acció del bisbe en el camp litúrgic i pastoral, fins i tot deduint del seu contingut moltes dades per a conèixer la praxi litúrgica d'Hipona. Sobretot Van der Meer —ja ho dèiem—, per les característiques de la seva aproximació a Agustí, dona un relleu molt gran als nostres textos i els considera de la més gran importància en el camp litúrgic.

Per tant, des de l'àmbit d'estudi de la litúrgia en Agustí, donada la riquesa de les dades que aporten les nostres cartes, passen a ser punt de referència quasi obligat sigui quin sigui l'objectiu específic que es prengui en consideració. Cal destacar les obres de S. Poque,⁴ que edita i estudia diversos sermons sobre la Pasqua, analitzant-la com a trànsit que es realitza en la iniciació cristiana i que té lloc en el complex celebratiu pasqual celebrat *in sacramento*; la seva aportació és d'un valor inestimable. A. Marini,⁵ el qual amb una notable documentació extreta de tota l'obra augustiniana sintetitza el funcionament de la litúrgia i especialment de la celebració eucarística tal com es desprèn dels textos; evidentment les cartes 54 i 55 són molt usades i citades per les dades que aporten sobre el Tridu Pasqual, el Dijous Sant, el dissabte,

3. Ens referim a obres com les de P. BROWN, *La vie de saint Augustin*, Paris: Éditions du Seuil 1971; MARROU, H. - I., *S. Agostino e la fine della cultura antica*, Milano: Jaca Book 1987; E. PORTALIE, «Augustin», *DTC I* (1903) 2268-2472; A. TRAPÈ, *San Agustín*, en: A. DI BERARDINO, (dir.), *Patrología*, vol. III, *La edad de oro de la literatura patristica latina*, Madrid: BAC 1981, 405-553; Íd., *Agostino di Ippona*, *DPAC I* (1983) 91-104; Íd., *S. Agostino. L'uomo, il pastore, il mistico*, Fossano: Editrice Esperience³ 1987, per citar-ne només algunes de les moltes que hi ha, a més de les que aniran sortint en el cos del text.

4. S. POQUE, *Introduction, texte critique, traduction et notes*, en: AUGUSTIN D'HIPPONE, *Sermons pour la Pâque* (Sources Chrétiennes 116), Paris: Les Éditions du Cerf 1966.

5. A. MARINI, *La celebrazione eucaristica presieduta da sant'Agostino. La partecipazione dei fedeli alla Liturgia della Parola e al Sacrificio Eucaristico*, Brescia: Pavoniana 1989.

el diumenge, la periodicitat de la celebració eucarística, la Quaresma, la Pentecosta, etc. V. Grossi,⁶ en un estudi sobre la litúrgia baptismal i, més en concret, sobre la concepció del pecat original, usa la carta 54 per a fonamentar la tradició universal de l'Església com a prova de l'apostolicitat de la doctrina; en aquest sentit de mostrar el pas de la pràctica normal en el terreny litúrgic a la reflexió en el terreny teològic, aquesta carta és de gran importància. La mateixa carta 54 és usada per G. Casati⁷ en el seu estudi de la litúrgia de la missa en Agustí per al problema de la celebració quotidiana o no d'aquesta.

Articles més monogràfics, com el de M. - F. Berrouard⁸ i el d'A. Sage⁹ sobre l'Eucaristia, J. Doignon¹⁰ sobre la visió agustiniana del matrimoni, o R. de Latte¹¹ sobre el Baptisme, no aporten cap novetat especial al tema de les nostres cartes.

Menció a part mereix el tema del lavatori de peus que trobem en l'*Ep.* 55,18,33 del qual, després de l'article d'A. Jaubert¹² sobre el tema, P. F. Beatrice¹³ aporta un peculiar estudi sobre tota la història d'aquesta tradició litúrgica en la qual el nostre text juga un paper tan primordial com sorprenent.

És molt interessant l'article de P. J. Fernández González¹⁴ sobre el contingut antropològic de la litúrgia en Agustí; analitza per a fer-ho el text fonamental d'*Ep.* 55,1-2 amb els diversos nivells de realitat que es donen en la celebració sacramental, en relació a la semblança amb els fets històrics i a l'efecte que han de produir en l'home, semblant també al contingut del fet que es commemora. Ens sembla que pot ser punt de partença fins i tot per a detal-

6. V. GROSSI, *La liturgia battesimale in S. Agostino. Studio sulla catechesi del peccato originale negli anni 393-412* (Studia Ephemeridis "Augustinianum" 7), Roma: Institutum Patristicum «Augustinianum» 1970.

7. G. CASATI, «La liturgia della Messa al tempo di S. Agostino», *Aug* 9 (1969) 484-514.

8. M. - F. BERROUARD, «L'être sacramentel de l'eucharistie selon saint Augustin», *NRT* 99 (1977) 702-721.

9. A. SAGE, «L'Eucharistie dans la pensée de saint Augustin», *REAug* 15 (1969) 209-240.

10. J. DOIGNON, «La relation Fides-Sacramentum dans le *De Bono Coniugali* de saint Augustin», *ETL* 59/1 (1983) 91-98.

11. R. DE LATTE, «Saint Augustin et le baptême. Étude liturgico-historique du rituel baptismal des adultes chez saint Augustin», *QLP* 56 (1975) 177-223 i 57 (1976) 41-55.

12. A. JAUBERT, «Une lecture du lavement des pieds au mardi-mercredi saint», *Mus* 79 (1966) 257-286.

13. P. F. BEATRICE, *La lavanda dei piedi. Contributo alla storia delle antiche liturgie cristiane* (Biblioteca «Ephemerides Liturgicae» «Subsidia» 28), Roma: C.L.V. - Edizioni Liturgiche 1983.

14. P. J. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, «Contenido antropológico de la liturgia en S. Agustín», *RAE* 16 (1975) 55-86.

lar més a fons aquesta relació. En la mateixa línia de reflexió, tot i que sense recórrer als nostres textos, es pot situar l'article de F. Soria¹⁵ sobre la teoria del signe analitzat sobretot a partir del *De Magistro* i amb alguna referència al *De Doctrina Christiana*.

Un altre dels aspectes que ha merescut l'atenció de les nostres cartes és el de la significació dels nombres i la doctrina de les edats del món. A aquest tema dedica A. Luneau la seva obra,¹⁶ de la qual la meitat està consagrada a Agustí. Especialment per l'aportació de dades i referències, aquesta obra mereix ser tinguda en compte, tot i que l'anàlisi dels textos de la carta 55 no està tractat en el camp sacramentari pasqual en el qual s'inscriuen. A més, situa —sense justificar-ho— els nostres textos en una datació molt tardana —l'any 415— cosa que li fa veure la interpretació en context de polèmica antipelagiana, i això no ho compartim en absolut.

Des del punt de vista eclesiològic, la imatge de la lluna de la carta 55 està tractada en l'estudi molt complet d'H. Rahner.¹⁷ Malgrat això, encara queda per tractar en el seu context la visió de l'Església com a cos de Crist cap.

El tema del dissabte i del diumenge són tractats per W. Rordorf¹⁸ i per C. Mosna¹⁹ com a història de la concepció d'aquests dos dies en la qual Agustí representa un esglaó fonamental.

Des del punt de vista retòric, l'estudi de M. Avilés²⁰ ofereix un bon resum, encara que no sigui aplicat als nostres textos. Considerant-los dins l'epistolari agustinianà, s'ha de tenir molt en compte la introducció que en fa M. Pellegrino,²¹ tot i que per les seves característiques, i pel que diu el mateix Agustí en les *Retractationes* II,46, s'han de considerar com dos llibres amb el títol *Ad Inquisitiones Ianuarii*. L'article de M. P. Ciccarese²² no aporta res de substancial a tot el que ja s'ha dit abans. Queden per aprofundir encara els esque-

15. F. SORIA, «Teoria agustiniana del signo», *Augustinus* 33 (1988) 169-180.

16. A. LUNEAU, *L'Histoire du Salut chez les Pères de l'Eglise. La doctrine des ages du monde* (Théologie historique. Etudes publiées par les Professeurs de Théologie à l'Institut Catholique de Paris 2), Paris: Beauchesne 1964.

17. H. RAHNER, *L'eccelesologia dei Padri. Simboli della Chiesa*, Roma: Paoline 1971.

18. W. RORDORF, *Sabato e domenica nella chiesa antica* (Traditio Christiana 2), Torino: Società Editrice Internazionale 1979.

19. C. MOSNA, *Storia della Domenica dalle origini fino agli inizi del V secolo. Problema delle origini e sviluppo. Culto e riposo. Aspetti pastorali e liturgici* (Analecta Gregoriana 170), Roma: Libreria Editrice dell'Università Gregoriana 1969.

20. M. AVILÉS, «Prontuario agustiniano de ideas retóricas», *Augustinus* 22 (1977) 101-149.

21. M. PELLEGRINO, *Introduzione*, en SANT'AGOSTINO, *Le Lettere I (1-123)*, Roma: Città Nuova Editrice 1969, pp. VII-CIII.

22. M. P. CICCARESE, «La tipologia delle lettere di S. Agostino», *Aug* 11 (1971) 471-507.

mes de pensament retòric i filosòfic que hi ha en el rerefons de les respostes d'Agustí.

Les aproximacions més importants al contingut central i nuclear de les cartes 54 i 55 s'han produït, tanmateix, en els estudis realitzats a l'entorn dels termes Pasqua i *sacramentum*. Per a tots dos és fonamental i ineludible l'estudi dels textos que ens ocupen. Gairebé tots tenen en comú el fet de ser estudis històrics, és a dir, que cerquen l'evolució del concepte significat en aquests termes abans i després d'Agustí. Per això ens proporcionen el material que constitueix les possibles fonts de l'ús augustinià.

Per al terme Pasqua és clàssic l'article de Ch. Mohrmann,²³ on després d'analitzar la tradició que interpreta la Pasqua com a *passio* i la que, enllaçant amb Filó d'Alexandria, la interpreta com a *transitus*, posa en relleu la síntesi que en fa Agustí partint de la segona interpretació i refusant la primera, si bé en recull tot el valor, per tal de projectar aquesta concepció en la celebració litúrgica.

Partint ja d'aquesta valuosa aportació, R. Cantalamessa en els seus treballs complementa els avenços fets fins aquell moment. En el seu primer article²⁴ se centra en l'anàlisi detallada de la polèmica pasqual establerta entre l'Ambrosiàster amb la concepció tradicional de la Pasqua com a *passio*, i Jeroni amb la concepció de Pasqua com a *transgressio*, el primer fonamentant-se en 1Co 5,7 unit a Ex 12,27, i el segon interpretant Ex 12,27 a la llum d'Ex 12,11. La síntesi augustiniana amb la interpretació a partir de Jn 5,24, amb referències a la polèmica anterior, unirà i superarà les dues visions, tant la més centrada en l'acció divina com la més antropològica.

Els altres dos llibre seus²⁵ amb la publicació —en el segon— dels textos de tota la tradició,²⁶ pel que afecta a Agustí aprofundeixen en aquesta concepció de síntesi de la Pasqua com a *transitus per passionem* de Crist que fonamenta la celebració pasqual amb la *sollemnitatis* anual, el ritme hebdomadari dominical, i el quotidià, i que es projecta en l'escatologia.

23. CH. MOHRMANN, *Pascha, Passio, Transitus*, en *Études sur le latin des chrétiens I* (1961) 205-222, on es reproduïx l'article que havia aparegut en *EphL* 66 (1952) 37-52.

24. R. CANTALAMESSA, «"Ratio Paschæ". La controversia sul significato della Pasqua nell'Ambrosiàster, in Girolamo e in Agostino», *Aev* 44 (1970) 219-241.

25. R. CANTALAMESSA, *La Pasqua della nostra salvezza*, Genova: Marietti 1971; Íd., *La Pasqua nella Chiesa antica* (Traditio Christiana 3), Torino: Società Editrice Internazionale 1978.

26. Tenint present aquell recull de textos tant ben fet per R. Cantalamessa en el nostre treball hem optat per citar els textos des d'aquesta acurada versió, posant el número que porta en el seu recull, sense tornar a repetir les citacions que en aquesta obra ja es fan de les obres patristiques que constitueixen les fonts. Volem així alleugerir el treball i valorar aquesta obra com es mereix.

Una primera aproximació a l'anàlisi del terme *sacramentum* en sant Agustí va ser realitzada per F. van der Meer²⁷ fent servir de manera especial la carta 55. En aquesta carta ja hi estan indicades diverses línies mestres del concepte augustinianà, com la concepció de sagrament —d'acció, no de paraula— com a símbol, quant a la seva referència a una altra realitat d'ordre espiritual i sagrada, per la seva funció reveladora del Verb només intel·ligible als iniciats en la seva comprensió.

Tanmateix, l'aportació més valuosa ha estat realitzada per C. Couturier²⁸ en una anàlisi exhaustiva dels termes *sacramentum* i *mysterium*, indestruïbles quant al significat, en tota l'obra augustiniana. L'estudi es divideix en tres parts. En la primera analitza els usos de *sacramentum* com a ritu celebratiu i la seva relació amb els fets salvadors de Jesús, així com la submissió a l'autoritat de l'Església. En segon lloc, se centra en l'ús de *sacramentum* com a símbol que, a més de delectar, fa passar del visible a l'invisible, però que, per tal que es vegi clar en aquest pas significatiu, es requereix que sigui experimentat en ell mateix i en el coneixement de l'Escriptura; en aquest apartat és analitzada la significació dels nombres, de la creu, del període pasqual, descobrint sempre una referència al doble manament de l'amor. El tercer apartat, més breu, analitza *sacramentum* com a misteri estudiant el rol de la resurrecció de Crist en aquest camp. En les conclusions avança una distinció del sagrament envers el símbol pel fet que el primer implica de per si una *celebratio*. El conjunt d'aquest estudi, que continua essent fonamental per l'exhaustivitat del material usat, presentat a més amb taules de referències i classificacions dels textos, per al mateix autor té un caràcter de provisionalitat i reclama una continuació en l'anàlisi. És innecessari dir el paper fonamental que hi tenen els nostres textos.

El P. Th. Camelot,²⁹ partint precisament de les cartes 54 i 55, pretén continuar ja aquest estudi anterior, analitzant *sacramentum* des del punt de vista ritual i cercant de desxifrar el valor diferenciat de *verba* i *res* en sentit quasi escolàstic.

27. F. VAN DER MEER, «Sacramentum chez saint Augustin», *LMD* 13 (1948) 50-64.

28. C. COUTURIER, «Sacramentum» et «Mysterium» dans l'oeuvre de saint Augustin, en: H. RONDDET, M. LE LANDAIS, A. LAURAS, C. COUTURIER, *Études Augustiniennes* (Théologie 28), Paris: Aubier 1953, 161-332.

29. TH. CAMELOT, «"Sacramentum". Notes de théologie sacramentaire augustinienne», *RevThom* 57 (1957) 429-449.

3. OBJECTIU DARRER

Després d'aquest repàs de les obres més importants que incideixen en les cartes 54 i 55 de sant Agustí, varem creure que hi continuava havent uns punts crucials d'estudi que, o no han estat fets, o no ho han estat suficientment. Aquests aspectes són objecte del nostre treball.

L'objectiu darrer de tot l'estudi és el de discernir la visió teològica que sant Agustí té de la sacramentalitat de la Pasqua celebrada, en un intent de clarificar si amb això som davant una teologia que parteix de la litúrgia en sentit ampli, com a celebració que presencialitza l'acció salvadora de la mort i resurrecció del Senyor en l'acció de l'Església i en la vida del cristià, i que es concreta en el conjunt celebratiu sacramental que pren la seva significació de la Pasqua de Crist com a «pas de mort a vida.»

En altres paraules, si podem dir que amb això Agustí està fent una teologia litúrgica —subjecta amb tot a la disciplina de l'arcà i per això mateix no tan explícita— en paral·lel a com diem que fa una teologia eminentment bíblica elaborada a partir del text sagrat.

Creiem que fent això estem fent una aportació innovadora a l'estudi d'Agustí donat que, recollint el fruit dels estudis anteriors, parteix d'un punt de vista global a partir dels textos de les cartes 54 i 55 per a estudiar-los en ells mateixos i treure conclusions d'allò que creiem que és el seu nucli: la sacramentalitat pasqual. I aquest aspecte, pel que hem pogut comprovar fins ara, no ha estat pres en consideració com a tal.

4. AQUEST TREBALL

Calia fer una anàlisi a fons dels textos després d'haver fet la deguda comprovació que no tenien pas cap problema textual que obligués a fer cap més estudi previ. Per això la primera cosa que s'ha fet és la versió catalana de les cartes objecte d'estudi, així com del text de les *Retractacions*, per tal de veure què podia haver-hi matisat el mateix autor si és que ho havia fet.

Així, en els tres primers annexos hi ha la transcripció del text llatí. Està extret de l'edició de la BAC³⁰ després d'haver fet la deguda comprovació del

30. L. CILLERUELO, *Traducción y notas, en Obras completas de San Agustín VIII. Cartas (I^o) 1-123*, Madrid: BAC 69³1986.

text amb l'edició de la Patrologia Llatina³¹ i del *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (CSEL).³² Els altres tres annexos contenen la nostra versió catalana de les obres que estudiem.

El capítol primer es proposa d'analitzar a fons el text i el context de les cartes. Cal fer també l'anàlisi retòrica del text per mirar de comprendre ben bé què diu l'autor. I cal veure què podem dir de Gener, el corresponsal, i de les cartes que ell havia enviat al nostre sant i que es coneixen amb el nom genèric de *Commonitori*.

Avançant l'estudi, volem mirar de deixar establert quin és el concepte que Agustí té de *sacramentum* en les nostres cartes i en la resta de la seva obra, i mirarem de diferenciar-ho tant com ens sigui possible del concepte *mysterium*. Amb tota lògica partirem de l'estudi fonamental de Couturier i veurem també les aportacions dels altres autors.

Això ens ha de permetre analitzar *sacramentum* com a signe sagrat. Agustí, com a bon retòric que va ser, sap distingir ben bé els signes, siguin del tipus que siguin, i classificar-los en els diversos ordres per tal de no confondre'ls entre ells. Però ho fa sobretot per a veure com la significació dels signes es dona en diversos nivells. Aquests nivells aniran essent progressius i s'inclouran l'un a l'altre. Cal veure els signes des de la seva condició més natural, veure'ls amb la càrrega que poden contenir fruit de la història de la salvació, per a arribar si és el cas a descobrir com Jesús mateix ha carregat de significació molts signes. Els més excel·lents entre aquests seran el Baptisme i l'Eucaristia, però no es pot oblidar que el gran signe és la Pasqua que fonamenta amb la seva novetat el nou ordre de signes que ara ja esdevenen salvadors. Fer aquesta anàlisi comporta considerar el *sacramentum* en la ploma d'Agustí com una figura retòrica que ha de ser analitzada com a tal.

Una vegada fet tot això podrem entrar en la consideració de la Pasqua com a *sacramentum*. N'hem d'estudiar les tradicions anteriors a Agustí amb la seva teologia, i fer-nos capaços de comprendre el valor que té la síntesi que Agustí fa i que inclou i supera aquestes visions anteriors. Pasqua és el *transitus per passionem* de Jesús que fonamenta el trànsit pasqual de l'home a nova vida, trànsit que esdevé salvador, rebut en el Baptisme i presenciat en l'Eucaristia. Entre els dos pols d'aquest trànsit, precisament perquè sigui pos-

31. MIGNE, *Patrologia latina*, PL 33, 199-223.

32. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, CSEL 34/2, 158-213. *Corpus Christianorum Thesaurus Patrum Latinorum: Thesaurus Augustinianus, Series A – Formae*, curante CETEDOC, Universitas Catholica Lovaniensis, Lovanii Novi, Brepols-Turnhout 1989.

sible, hi ha d'haver una determinada *similitudo*, degudament coneguda. Les *similitudines* contingudes en el signes són la condició necessària perquè hi pugui haver sagrament salvador en el trànsit pasqual.

Quines són aquestes *similitudines* pasquals? Hem d'analitzar detingudament en tots els seus nivells aquestes semblances des de les més naturals, passant per les inscrites en la història salvadora, fins a arribar a les consagra-des per Jesús mateix en el seu trànsit de Pasqua, en tots i cadascun dels seus moments.

Aleshores podrem comprendre les *similitudines* contingudes en la litúrgia eclesial, que tenen per finalitat fer transitar l'home receptor a la vida nova per a donar-li la santificació. S'haurà assolit l'objectiu darrer de la innovadora definició que Agustí ha fet del sagrament. Hi ha sagrament perquè no sols fem memòria dels fets passats sinó que es fa de tal manera que se sobreentèn que hi ha un significat ocult, significat que s'ha de rebre santament.

5. EN ACABAR

Després de deixar constància de l'agraïment sincer a la Facultat de Teologia de Catalunya pel molt que m'ha donat i m'ha fet ser des que vaig iniciar-hi els meus estudis el curs 1976-77 essent encara la «secció Sant Pacià», no puc pas deixar de recordar amb un sentiment especial el meu pas per l'Institut Patristic *Augustinianum* de Roma, amb els llocs que em van acollir en el temps d'estada a la Ciutat Eterna, el *Pontificio Colegio Español de San José* i la *Iglesia Nacional Española de Santiago y de Montserrat*. A tot arreu hi vaig aprendre molt!

No puc deixar d'agrair al bisbat de Vic el fet que m'oferís la possibilitat de dur a terme aquests estudis. Ho vull fer tot recordant el bisbe Josep M. Guix i Ferreres (a.c.s.), que fou qui em va enviar a fer-los. Amb ell, l'agraïment s'estén als preveres, a les comunitats i a les parròquies que han estat i són la meva «Hipona» particular.

I a la família tota, i als amics i amigues. Tots comprendran que no citi cap nom; així no n'oblido cap. Però deixo constància del meu més profund i cordial agraïment.

I a Déu!

Perquè, com va deixar escrit Agustí en el començament d'un dels seus primers llibres, els *Soliloquis*, quan s'estava preparant per a rebre per Pasqua el sagrament pasqual del Baptisme, tot dialogant amb la Raó:

- [*Raó*] –Què és doncs el que vols saber?
[*Agustí*] –Tot això que he demanat.
[*Raó*] –Fes-ne un breu resum.
[*Agustí*] –Vull conèixer Déu i l'ànima.
[*Raó*] –¿Res més?
[*Agustí*] –Absolutament res més.
[*Raó*] –Doncs comença la recerca.³³

Doncs començo.

Torelló, 7 de març del 2017
Festa de les santes màrtirs Perpètua i Felicitat

33. *Solil.* 1,2,7.